

József Attila

Ady-vízió*

Tisztelt Szerkesztőség!

Köt a kényszerű előzékenység kitünő írotársaimmal szemben s így bármi bánat ülepszik lelkemre, követem őket abban a divatját élő, tiszta „irodalmi kritikai”, de minden módon fordultos kiállításban, amelyben Ady körül forogván, szó esik Ady művészetéről is, noha csak ritkán és elvétve, az elevenek élnivágását mosolyogva jellemző felületességgel. Mert ugyan hallgatandó a bölcsek beszédje, mégis akad sürgősebb lelkű számadó a pesti Hortobágyon, akit – bocsánat, csupán pillanatnyilag – húsz egynéhány év után ezzel a kérdéssel kapcsolatosan is bosszant egy kicsinyég a következetes mellészólás. Méltóztasék Földessynek Ady ritmusával bíbelődő fáradságos munkáját leszámítani és elképedni azon, hogy a tengernyüzgésű Ady-irodalom közepette talán csupán a Hatvany Lajos írta Ady Világa című füzetsorozat és Szabó Dezső néhány előadása (az Ady-ballada belső szerkezetéről stb.) az egyedüli kritikája a szóbanforgó költő művészetének. Semmi kétség, háborús dolog és közönségtelen vesztesség előállani olyanképen, hogy az a szakasz gyöngye ezért, ez a sor jó azért – ám kritikát írni másként nem lehet s a tapasztalat szerint magyarul nem is írnak. Hiszen módszernek ott az az áldott pszihologizmus, a köznapi ostya, amelybe kvarckristályokat, magyarul homokot pakolunk s azt a beteg lelkeknek beadván, úgy véljük, hogy kvarcfénykezelésben részesítjük őket. Vezető folyóirataink, teszem a Nyugat s a Színházi Élet nem esnek oly messze egymástól akkor sem, ha amaz Ady lelkén, ez pedig Tókés Anna bokáján csügg-eseng, mert többnyire mind e két kiváló folyóiratunk egyetért abban, hogy a művész ilyen-olyan értékű, de embertelen teljesítményét, a művet, mellékesen kezelik annak külső vagy belső, természetesen történeti eredete mellett.

Mert hogy is állunk azzal a lélekkal? Minden emberi lélek egyívású, különben emberi lélek nem is volna. Így Kovács Gyurka barátom lelkénél semmivel sem szenzációsabb a tárgyalt lírikusé. Ám a költőt régebben krónikásnak is hívták, nyilvánvalóan azért, mert oly dolgokat mondott el, amelyeknek megtörténetkor jelen voltunk ugyan (hely: Kozmosz, idő: örökkévalóság), de éppen söröztünk, lövöldöztünk az oroszokra, vagy a Bethlen-Rassay esélyeket mérlegeltük, vagyis attól, amit csináltunk, nem vettük észre azt, ami történik s így csupán saját éles eszünkkel rekonstruált nézetünk lehet róla. A tudósoknak és bölcselőknek szakértői véleményük. S ha ügyes szóvetőhöz illően nem hagyjuk ugarnak azt, hogy a régebbi lovagi beszélek helyén detektívregények nyüzsögnek, úgy készen áll a csinos metafora: az univerzum nem harc, hanem bűntény, az ember nem hős és nem rablólovag, hanem részben károsult, részben betörő, a költő pedig nem krónikás, hanem tanu, már amennyire szavahihető. De éppen itt áll a kritika feladata, mert a művész csak ott és annyiban művész, ahol

* Toll, 1929., 18. szám

és amennyiben a fentemlített univerzum szavahihető tanuja, a kritika pedig csak annyira az, amennyire a mű szavahihetőségéhez szól: tehát azt állapítja meg, hogy ez és ez a költemény stb. műalkotás-e vagy sem.

Említettem volt és könnyen ellenőrizhető tény, hogy vitatott szerzőnk kritikát alig kapott, amit kapott, arról szó sem esett. Bárminő kiadós ötlet volna hát fölvetni eszméjét egy Ady-Revíziós Liga megalakításának, amelynek elnöke történetesen szintazonképen Herczeg Ferenc lenne, még sem ragaszkodom hírnevem illetén fölneveléséhez, hiszen Ady-kritika nem igen lévén, nincs mit revideálni. Az egész Ady-kérdés, ahogyan most áll, pusztán társadalmi, Höfer, avagy Erdélyi Béla-szerű, minden jól nevelt polgárnak véleménye kell legyen róla, különben nem hivatik meg teára. *Vészi Józsefnek* igaza van, hogy tódulunk nézni, mint az üstököst, de úgy is tódulunk, mint a Buta Emberhez s a tódulásnak semminő kritikai jelentősége nincsen, nem tartozik ide, sózott szalonnám dacára nem érdekel. Ady lelke lebeg a vizek felett, Ady lelke lebeg a feketék fölött, nem elemezik Adyt, hanem halmozzák, nem revízió ez, de vízió, ahelyett, hogy úgy bánnának a verseivel, mint az ornithologus a kaka-dúval, saját sas- vagy pacsirtavoltukat víjjogják, csevetelik az egyes írástudók.

Kosztolányi Dezső tizenöt oldalas, *Márai Sándor* szerint, remekművéből hatot annak a megokolására fordít, hogy miért is fogott hozzá. A cikk befejezése két oldalra terjed s így ha eltekintünk az itt-ott felmerülő mellébeszélésektől (saját latin műveltség stb.) hét oldal maradna a dolog velejére. Ezek a számszerű adatok önmagukban is kétségessé teszik az írás remekmű-voltát és inkább elnagyoltságra vallanak. Ám a maradékban igaza maradéktalan, amikor lelki tényeket állapít meg: gondolatvilágának főtengelye a messianizmus, keleti miszticizmusát ellentmondó bölcseletté gyúrja stb. A kapiskált versek azonban ettől lehetnek még egyként gyönyörűek is, rosszak is. Ami pedig a politikai költészetet illeti, nem is kellene *Tyrteust* (*Tyrtaioszt*) idéznie, *Petőfi* igen jó költeményekben és tiszta művészettel verselt meg reális programpontokat. Hogy Ady sokszor művészietlen (tehetetlen) sort kavart politikai verseibe, melyekből elég cifrákat idéz *Kosztolányi*, az a korunkbeli politikai költészet létjogosultságát a legkevesbé sem csökkenti, de Ady költőváltát sem. – „*Petőfi a legmélyebb értelemben humoros is, Ady humortalan, száraz és izzó*”. A számból véttetett ki, de ki sem mondtam volna. Hogy is állíthatnék olyant, hogy Dante ott, ahol és amiért humortalan, száraz és izzó, pitiáner? – „*Petőfi bátor, lehorgadó, bohém, családias, zord, bájos, hetyke, meghitt, kitartó, szeles, sötét, vidor, bölcs, izgága, csüggedt, szilaj, tartózkodó, kandi, hű, csapodár, önérzetes, öngunyoló, egy élő, szeszélyes, örökké változó ember*”. Idézetekkel bizonyítható, hogy a vidort leszámítva mindez áll Adyra is. De áll vagy nem áll, semmiképpen sem érinti művészetét. A mű mű, legyen vidor vagy lehorgadó s csak azért istenes vagy istentelen, mert kolbász és almát kell együnk, magát a pusztá életerőt, a művészetet nem kaphatjuk anyagtalantul, ezt *Kosztolányi* jól tudja, hiszen minden órában eszik. *Shakespeare* is ízléstelen, nemcsak Ady és általában mindenki az, jóllehet nem mindenki alkot műveket. De *Kosztolányi* szerint a költő lényege és értéke a modor – másként: a kukorica lényege és értéke a csutka, hiszen azon helyezkednek el a szemek. De éppen ebből az következne, hogy Ady ott, ahol ízléstelen, éppen ízléstelensége miatt érték, noha ezt vérfertőző homoszekszualisták is csak legkimerültebb pillanataikban állítanak.

Kosztolányi idéz és fölsikolt, hogy nem szép, de rút és ostoba. Nyelvünk mélypontja. Igaza van. De nem az ízléstelenség révén, hanem mert az idézetben nyoma sincsen a művészetnek. De mért nem gázol így végig Ady valamennyi versén és miért kezeskedik általánosságban, különösen említett és tökéletesen hamis föltételeinek értelmében?

Kosztolányi cikke is csak vízió, nem revízió, nem kritika. Ez azonban nem jelenti a „je vous jure que c'est beau” diadalát: a költő versei révén zseni, ha az, ezen nem változtat a népszavazás. De amennyiben Adynak harminc-negyven jó verse van, úgy azok nem férnek el Berzsenyi öt-hat költeménye mögött, a kuckóban.

Hadik Mihály gróf kétségbe vonja Kosztolányi kompetenciáját és arisztokratikus fölényrel önmagát teszi kompetenssé. Halálra védi Adyt, t. i. Ady belehal. Megtudjuk, hogy Ady ivott („kocsmák gőzében”), Kosztolányi patikussegéd volt egy laboratóriumban, Ady manifesztumokat röpített világgá, mint Marinetti és általában végrendeletíró volt, noha közjegyzői irodában nem alkalmazták. Jegyben járt a fátummal, de közben nyugodtan viszonyozott a halállal; mindamellett fájának szerelmese volt (ennyi tevékenység közepette nem volt ideje verset írni).

Aczél Benő szerint Kosztolányi cikke Ady elkeseredett riválisáé. (Tehát Kosztolányi félre akar bennünket vezetni!) De jóhiszeműségét nem vonja kétségbe. (Ezt csak a sorok között teszi). Holott Kosztolányi nevű úr nincs, nem létezik, ellenben vannak Ady-versek, meg egy cikk, amelyek egymással való vonatkozásukban megvizsgálandók.

Babits Mihály azzal kezdi, hogy Kosztolányi kitünő értő. Nálunk szokás általánosságban magasztalni, ha konkrét kifogást akarunk tenni. Ez a szellem nem becsülése. Mert Kosztolányi tényleg kitünő értő, de az más lapra tartozik. Különösen, ha arra lyukadunk ki, mint Babits is, hogy ebben az esetben nem az. – Kosztolányit különben lélektani mozzanatokkal mentegeti és sértegeti. („A túlhurrogott kritika érthetően túlzó kirobbanása...” „Hangjának szenvedélyességét csupán az Ady körüli nagy lárma indokolja” – mintha az ellen, amit rossznak vélünk, nem lehetne temetői csöndben is szenvedélyesen kikelni!) – Tárgyi részében azt állítja nyilatkozónk, hogy „Adyt csak egészében lehet megítélni”. Ezt már többször hallottuk s innen logikusan jutunk oda, ahová Kosztolányi, aki ellentmondó bölcselete címén véli csökkenteni a huza-vona közepén köddé vált költő értékét. Valójában két vers feleselhet egymással, de önmagának egy se mondhat ellent sohasem, mert minden vers külön mű, különben nem volna művészet. – Azt mondja még Babits: „Ady nem üres költő (!), hanem egy hatalmas szimbolumépület alkotója, amely csak költészetének egészében bontakozik ki, úgy hogy az egyes versek, sőt gyakran egyes szavak is csak ennek az egésznek fényében kapják meg célukat, érdekességüket, szépségüket”. – A mondat második fele megállná helyét, ha egyes költeményre vonatkozna, mert a lezárt, befejezett egész meghatározza a részeket. De az oeuvre nem a műalkotást jelenti, hanem valaki munkásságának összességét. Kóser kritikus számára füstölt sertéscombot sólettel.

*Piros hajnalok hosszú sorban
Suhannak el és részegen
Kopognak be az ablakon.*

Nem tudom fölfogni, miért tenné ez jottányival is szebbé a Mákat, avagy a Tegnepokat, esetleg viszont. – „Röpülj hajóm, rajtad a Holnap hőse” – ez a *holnap* nyilván jövőt jelent és ha fölcseréljük ezzel, akkor látjuk, milyen leleménnyel kerülte el a szóbanforgó költő a kakofóniát; tiszta és könnyed lejtéssel, varázserővel peng a sor. De nem ad néki semmi „mélyebb értelmet”, hiszen a repülj hajóm ahelyett van, hogy ujjé, vagy ha jobban tetszik, bátorság!, a rajtad a Holnap hőse pedig annyit mond, hogy nagy költő leszek. A Holnapot nagy H-val írni gyerekesség, de a dolog művészi részéhez nem tartozik – végeredményben társalkodónő is felolvashatja. – A szimbolumépület is csak a lázas kritikus látománya, sehogyan sem áll fönn az ellentmondások miatt. De ha az ellenmondásokat Isten kegyelme elsikkasztaná is és az épület be volna tetőzve, akkor sem lenne művészi érték, mert csak únt ismétlések dróthálójából lelnénk sovány rabitzfalakat. Ha pedig az összes mellészólók által füstté fújt egyszerű, sőt szimpla művészetet szélnek engedjük, úgy a „hatalmas oeuvre”-ből szóra érdemes annyira nem marad, hogy Ady sincs, nemhogy Ady revízió. – Azt mondja még Babits: „Kosztolányi célzást tesz arra a féltékenységre, amivel Ady többek között az én költői pályámat is kíséerte”. Ez „velem szemben nem volt hosszú életű s alig ismertem jobb olvasóját, igazabb megértőjét munkáimnak, mint Ady lett”. – A nem pletykáló, de dolgai után futkosó közvélemény előtt nincs e két költő úgy összenőve, ami a fönti kijelentést indokolná. Kosztolányi Adyról ír és az illetett mondatban nem Babits nagyságára céloz, hanem Ady kicsinyességére. Ez ellen pedig nem ad védelmet az idézett nyilatkozat, hiszen e féltékenység csak „vele szemben” nem volt hosszú életű.

Zilahy Lajos szerint Adyban csupán a pusztuló magyar kismanes osztály lelke szólal meg. Errenézve annyit, hogy Adyban Ady lelke szólal meg – ismerek egészen máslelkű magyar kismaneseket. Ezt Zilahy ötnegyed oldalon ismerteti, anélkül, hogy bizonyítani próbálná. Szerinte *nagyságának és hatásának „titka”: műveletlensége*. Én pedig úgy vélem, nem is lehetett műveletlen, különben a műveltséget, a nyugatiasságot értékelni nem tudta volna. Másrészt meg akkor írta első tisztességes, számbavehető verseit – akkor kezdett „lávászerűen kiömlölni”, – amikor francia versek csengésére a műveletlenség nagyobb csípáit kidörgölte a szemiből.

„Ady – úgymond Zilahy – eladta magát a zsidóknak meg az anarchiának. Nemcsak önmagát, hanem költészetét is. Ebben sok igazság van. De nagyságának és hatásának az a másik titka, mert fajtája ugyanezekbe a bűnökbe esett”. – A tényállításon, amely szerint Ady csak akkor írt jó verseket, ha a zsidóknak írt, nem vitatkozom, de megjegyzem, hogy ellentmond a cikk egyéb állításainak. Mert vagy egyszerűen „saját kismanesi fajtája hullájának szörnyű álomlátásában tépte fel mellét, hogy vér és genny ömlött belőle” és volt orgona „amelynek sípjain a pusztuló fajta már üveges szemmel, haldokolva hörög és fuldoklik” – vagy pedig okos ügynökhöz illően jó pénzért reklámozta azt, amit a zsidók kitaláltak. – Én egyénileg azt sem értem, hogy „azért is nagy, mert fajtája ugyanezekbe a bűnökbe esett”. Mert: Kolompár tyúkot lop. Egész fajtája ugyanebbe a bűnbe esik. Ezért Kolompár zseniális zenész?

Márai Sándor óvatos eleganciával szombatoskodik Kosztolányi körül, a súlyom s a hiúz egybenőtt szemével figyeli, hol rajonghat és mennyire, hogy megbocsáttassék későbbi személyi támadása. „Nehéz vitatni, – úgymond – hogy

Ady a világirodalom legnagyobb ripacsa". – Nem is vitatja, feledvén, hogy Petőfi sem a Pusztán télen réven énekelt telt ház előtt, holott ő a telt háznak különös jelentőséget tulajdonít. És ha igaz is, hogy Ady a tenorista pózában tetszelgett, azért nem sürgős, hogy mi is ilyenképpen pergezzük elsikkadt művészváltának foszlányait, pláne, ha egy ügyes metafora alkotásánál többre nem megyünk. Másfelől ítészi rátermettségére sem érv a nemzedékek, vagy Márai szavával a generációk trente et quarante játékára való hivatkozás, hiszen például én huszonegyest játszom s így esélyeim, vagy Márai szavával chance-aim e vitában nem igen lehetnének, ami képtelenség. A gondolat, mint jelenség, valóban lélektani tény, azonban valamikor olyan szelek is fújdogáltak, hogy a gondolat csupán az ítélet valósága, az ítéletet abban az elfeledett kertben is megvizsgálhatni, hogy nem fontos, ki gondolta, ám lényeges, hogy foglal-e magában érvényességet. Talán a technika haladásának tudható be, hogy minderre csak esernyőjüket elhagyó és megátalkodott öreg tanárok emlékeznek, de a következtetések érvénye még így is személytelen. Így a Márai Sándor szerint is brutális, a logika szerint pedig kapásból sem idevaló ama horogütésnek, hogy „*miért nincs Kosztolányi-kérdés*”, minden erejét elveszi az, hogy százszázalékosan testi, fizikai ökölcsapás, mert nem Kosztolányi érveit zúzza pozdorjává, hanem az eleven, kilókat is nyomó írónak okoz fájdalmat. Ha ugyan nem egyszerűen azon való elbámultában esik le az álla, hogy mi köze ennek Ady verseihez. Mert a dolog úgy áll, ezt méltóztassék jól elképzelni, hogy előírászerűen mennyei mennykövek kerek e világon mindenkit agyoncsaptak, habos vizek minden zeneakadémiai emléket elmostak, minden nyomtatott papírt megégettek lobogó tüzek és Ady versein kívül nem maradt meg más, mint Kosztolányi cikke, meg egyetlen magyar kritikus, mindig az, aki letette a garast. Ez a kritikus önmaga előtt nyilvánvalóan nevetségesnek találná abból következtetni Ady lángeszére, hogy ő tíz év óta újfent elolvasta a Halottak élén egynéhány darabját. Unalmában mégse ismételné a humanizmus hivalkodó alázatával, hogy én jónak találok, avagy én találok jónak, tehát jó. De megkísérelné, hogy miféle varázslat is rejtőzik abban a versben, ami őt arra kényszeríti, hogy jónak tartsa. Kosztolányi indokolni próbál, Márainak eszébe se jut.

Kassák Lajos – mint a legtöbben – lutheri pózban ágál, színes tintásüvegeket vagdosván Kosztolányi ördögi fejéhez. Ettől eltekintve cikke nagyrészt kellemetlen igazságokat nyilvánít – ahol értem, ott majdnem egyetértek vele. Hogy miben írom alá megállapításait, az az eddigiekből kivehető. Sok tételét nem értem s ez nem gonoszkodás, hanem annak az eredménye, hogy Kassák kinyilatkoztatásszerűen állít s művészetbölcséleti állításait nem előzi meg következtetés. Ilyenek: „*Kosztolányi törvényekre építi fel művészetét, Ady költészetéből törvényt lehet kikövetkeztetni*”. – „*Az egyik rekonstruál, a másik konstruál. Az egyik versben rögzíti meg élményeit, a másik versélményeket produkál.*” Poétikai kézikönyvek nyomán verset írni nem lehet. Ha jó versről van szó, úgy Ady épp úgy törvényekre építi fel költészetét, mint ahogy Kosztolányi művészetéből is törvényt lehet kikövetkeztetni. Továbbá minden vers élményt produkál, akár külső történeti élmény, akár a legbensőbb lelki mozzanat a vers lelkének apropója. Ha konstruál a költő, úgy valószínűleg verset ír, de ha rekonstruál, úgy zavarban vagyok, mert nem tudom, mit csinál. Nem sorokat vagy szakaszokat rekonstruál, ez csak pontatlan idézés volna.

S minthogy a költemény sorokból, szakaszokból áll, úgy azt mégis csak meg kell konstruálnia. – Kassák cikkében több ilyen, érvényességére nézve nem tájékoztató tételre lelünk. Kosztolányinak valóban arról a harminc-negyven jó versről kellett volna beszélni. – Még egyet: Ha Adynak a közönségre tett hódító hatását el is ismerjük, azzal együtt költői nagyságát a kritikusnak elfogadnia nem szabad. (Lásd Courts-Mahler.) Csak magára a műre hivatkozhatunk, ha tévedéseinket a minimumra kívánjuk korlátozni. – Nagy baj, hogy Kassák is pszihologizál. Holott a lélektan csak lelki tényekről szolgáltat ismereteket, de véle értékelné nem tudok. Erre más, évezredes módszereink vannak. Olyasmit is kár mondaná, hogy azért, mert az írástudók annakidején elárulták az írást, minden jogukat elvesztették, hogy most purifikátorok gyanánt lépjenek a porondra. A helyes az, hogy mindenki, aki okosat tud mondani, álljon elő és mondja el.

Fenyő Miksa nagyobbbrészt arról szól, hogy milyen elsöprően lelkesül és tud rajongani Adyért, aki annakidején az ő ajánlatára olvasta el a Buda halálát. Ami a lelkesség főfokát illeti, ahhoz gratulálok. Az érzés azonban csalóka, még az övé is. Például ott, ahol úgy érzi nem Ady, de Kosztolányi-problémáról van szó. Erre vonatkozólag már beszéltem. E tévedését (vagy haragját) még tetézi azzal, hogy Kosztolányi az írástudatlanokkal és belgyógyászokkal vitatkozik, holott ő mindezzel csak jogcím után kutatott, ahelyett, hogy minden további nélkül kiállt volna. Már említettem a maga helyén, hogy ez mennyire nem vált javára; de voltaképpen ő mégis csak Ady verseivel civődik. Hamarjában nem is értem, hogy miért kellene Osvát Ernő véleményét kikérnie, vagy gondolatait Schöpflin Aladár megállapításaihoz fűznie, habár ezt is megtehetné volna. Továbbá Tóth Árpád és Goga Oktavian véleménye sem döntő érvényű, sőt maga az Úristen megzavarhatja eszemet, de amíg gondolkodni tudok, nem nyughatom, nem törődhetem egyszerűen bele akkor sem, ha ő jelenti ki zseniálisnak Adyt. Mert a műben orrunk előtt a csoda, a varázslat, hogyne markolnám hát föl az eszemmel is! Szolgál az néha ilyen megismerésre is, nemcsak sakkozásra, vagy tőzsdei játéokra. Fenyő Miksa látja a csodát és hiszi. Én is hiszem és látom, de ő tovább menni nem hajlandó. – Ady-klerikális.

Ignotus írására inkább ráüthetné a remekmű bélyegzőjét Márai Sándor. Én magam még csak meg sem emelhetem a sajnos, sokáig nélkülözött vaslapot, amelyet egyedül csaptam föl ama reményben, hogy alatta ezúttal koponya is lesz lelhető. Ignotus okfejtése Ady mellett világos, szabatos, mégsem helyeselhetem irodalompolitikai meggondolásai miatt. Helyt állni Adyért általánosságban ma már nem kell s a művészettől merőben idegen kisajátító törekvésekre való tekintettel nem is tanácsos. Gondos dajka azonban tisztába teszi a gyermekeket a férgerekre való eszmélés nélkül is és éppen Ignotus gondolatmenetének értelmében érdemes Ady, hogy a salaktól megtisztíttassék. Ha ez féltő, úgy Ady nem sokat ér. De mondom, soha ilyen szükség és alkalom, hogy valahány Ady-vers van, az végigelemeztessek, amiből nemcsak a most ható és sarjadó nemzedékek nyernének értést és eleddig páratlan művészetbölcseleti, valamint konkrét kritikai kísérleti praktikumot, hanem azok a száz évek is, amelyek után jön el majd az igazi revízió. Honunkban nincs kritika, most az egész értelmiség figyelemmel fordulna kialakulása felé. Mert Ignotus cikke kétszer kettő négy, ám ha élni akarunk, szükségünk van a differenciál-számításra.

Lám, Ignotusnak igaza van, amikor általában elfogadhatja a *már bizonyt*, meg a *perszét*, – de konkrét példán Kosztolányi ítéel helyesen, nem azért, mert az nem buzdít, hanem mert az ott művészietlen.

– A kis tapintatlan: Dante korában Európában még nem volt luesz. Dante nem zseni?

Kedves Dutka Atyám, itt vannak a fiaink, mármint én. De látja, én nem merném a kizárólagos Ady-kritika jogát magamnak vagy magunknak követelni, holott ön ránk testálja. Azt sem értem, hogyan tér el ez az Ady-muzsika az irodalmi öncéluságtól vagyis attól, hogy csak csupán művészet:

*Rózsafavonóként nagyzöngésű húrhoz,
Surlódjék ez írás Móricz Zsigmond úrhoz.*

Bizony tudatlan vagyok az irányban is, hogy Kosztolányi, Ignotus, vagyis önök, multszázadbéli emberek is, miért ne tudnának okosan szólni Ady költeményeiről. És, Dutka Bátyám, nem szép arra hivatkoznia, hogy álljanak el az Ady-revizitótól, mert őket is átértékelhetik. Valószínűleg tudják ezt és rájuk is rákerül a sor; nem az átértékelés, hanem az értékelés. Hiszen, ahogy én látom, a néhány remekmű mellé kritika címén édeskeveset kaptunk mást, mint szennyiratot és halandzsát. – Ne haragudjék.

Szász Zoltán szerint Adynak vannak jó és rossz versei is, de leginkább csak villanásai. Igazolni elvileg nem próbálja. Koráról beszél, holott azzal Ady verseinek csak anyaga válik érthetővé. Másrészt nem is a kor jellemző a közepes költőre, hanem a jó költő jellemzi a kort. Az sem valószínű, hogy Ady „affektált s így fárasztó”, mert az olvasók egész tömegét nem fárasztja. Szász Ady szerettekezési lírájáért nem igen tud lelkesedni, istenes verseit únja, legjelentősebbnek politikai költeményeit tartja. Jobb szeretném, ha kimutatná azokat a törvényeket, amelyeknek következtében Ady istenes költeményeinek muszáj úntatniok, szerettekezési lírájának minden lelkesedést muszáj derékba tömni, aminthogy a „néhány félig dadogó strófának” is igazolnia *muszáj*, akár akarom, akár nem, hogy „Ady igazi költő”.

*

Engedtessek meg, hogy végszavam ne kinyilatkoztatás legyen, hanem következtetés.

A költemény nem intuición, hiszen van róla intuiciónk, míg az intuiciónról nincsen. Nem is érzés vagy érzelem kifejezése, mert úgy az ásítás s a hálósobák minden története műalkotás volna. Művészet nem is az, ami jellemző: csordultig vagyunk jellemző dolgokkal, amelyek még sem művek. A szépséghez sincs köze – szép vagy csúf csak annyira, mint bármi más. Minden forma tárgya az esztétikának, a művészi forma is, csak maga a „művészi” nem. Vannak nemszép, sőt csúf, de tökéletes műalkotások, mint például Rodin munkája, La Belle Heaulmière, vagy akár maga a Villon-ballada. A játékosztön elméletéről itt ne is szóljunk.

A költemény nem is spekuláció, hiszen az értekezéssel ellentétben ragaszkodik az alakjához. Így azonban nem is az alakja teszi, (ami ismét intuición volna), hanem az alakjához való ragaszkodása.

Se nem intuíció, se nem spekuláció – a művészet egy harmadik szellemiség, mondjunk egy nevet: ihlet.

A szellemiség minőség s az ihlet tehát legkisebb részében is az, a költemény legkisebb elemében is költemény. A költemény legkisebb eleme, része a szó, a szó tehát önmagában is költemény. De minthogy a költemény nem intuíció, minden használt szó pedig az, nyilvánvaló, hogy a szó keletkezésekor volt költemény.

Az ihlet (költészet) az a szellemiség, amely a szavakat, a nyelvet megteremtette.

A nemzet nem azonos a nyelvet beszélők összességével, nem mennyiség, nem osztható. Két ember is alkothat nemzetet, egy is. Ha a nemzet külsőleg nyelvében jut kifejezésre, úgy belsőleg a nyelvet alkotó, tevékeny szellemiség. *A nemzet közös ihlet.*

Beszélnek a költemény zenéjéről is. A költeményben minden hang csak ama törvények értelmében lehet jelen, amelyek megszabják például, hogy a közelit magas hangzók jelöljék, a távolit mélyek. (*Itt – ott, ez – az, im.* Érdekes, hogy más nyelvekben is: *ici – le, hier – dort, ibi – ubi* stb.) Ez nem zene, csak költészet. – Itt említem meg, hogy a rím olyan dolgokat fon össze, amelyeknek különben semmi közük egymáshoz. Éppen ezért sajátosan költői, mint az a következőkből mellékesen kitetszik.

*Az Úr Illésként elviszi mind,
Kiket nagyon sujt és szeret.*

Ha e két sort ítéletnek tekintem, észre kell vegyem, hogy több ítéletet foglal magában. Ez ítéletek azonban különbözőek és széthullanának, ha e két sor össze nem tartaná őket. De éppen ez összetartás által már nem különülnek el, nem különböznek s minthogy mint különböző ítéletekhez illik, különbözniök kellene, hogy legyenek, megszűnnek ítéletek lenni. Azt mondhatni, hogy ezáltal csak egy ítélet van jelen. Igen ám, de a vers egész s ha egészében elolvassuk, azt látjuk, hogy ez az ítéletelemzés végig megismételhető. De – és ez fontos – így a végén az egész vers egyetlen ítélet volna – ha volna alanya és állítmánya. Azonban nincsen s így megint eljutottunk a szó keletkezéséhez. (Pl. a hajnal eredetileg nem szó volt, hanem ily kifejezésjelentés: az ég leánya. Vogul: *chuj nalem*). Már most, a költemény által megsemmisített ítéletek (bár lehetnek matematikaiak is, előfordulhat versben, hogy $2 \times 2 = 4$) nagyobbrészt valóságokra vonatkoznak s egymáshoz való kapcsolatukat jelentik. Miután azonban megszűnnek ítélet lenni, az alany és állítmány is megsemmisül mint olyan, hiszen azokká, tehát egyben különvalókká, éppen az ítélet tette őket. *Eggyé olvadnak, aminthogy a világegészben is egyek.* A költemény pedig, minthogy a dolgokat nem a maguk valóságában tartalmazza mint esetleg a zsák, nem más, mint neve annak a dologi csoportnak, amelyet bontatlan egységbe foglal: *néuvarázs*.

A költemény értékét ennél fogva méri az, hogy mennyiben nem intuíció, azaz mennyiben új alkotás. *Adyt már ez nagy költőnek jelenti.* (Tévedés ne essék, ami új, az még nem művészet, de a művészet föltétele, hogy új legyen, mert különben intuíció volna).

Méri továbbá az, hogy milyen karakterű ítéleteket semmisít meg, vagyis minő dolgokat állít, lényegít vissza a szellemiségben eredeti, univerzális (unus versus, universum) egységükbe.

Ady e két sora legbensőbb valóságokra vonatkozó. Szintetikus autothetikus ítéleteket pusztít össze, de ugyanakkor lényeges résznek mellékmondatba való foglalásával külsőleg is lódít az összeálláson. Ilyen Petőfi óta magyarul meg nem esett.

De ha többi versét e két sorhoz hasonlatosan végigelemezük, amit itt természetesen meg nem tehetek, úgy a következő értékmegállapításokat szögezheti le mindenki, függetlenül attól, hogy tetszik-e néki a vers:

1. Szimbolizmusát, mint értéket, teljes egészében eldobhatni, hiszen elvi értékei nem őt, hanem kitalálóit illetik.

2. Adynak sok az úgynevezett teljesen egyszerű verse, ami önmagában nem sokat jelent, de ezek a versek eredetiek szerkezetükben, valóságuk belső, kapcsolódásaik igen sűrűn olyan távoli dolgokat kötnek egyetlen egészbe (lásd fentebb), hogy az nem csupán a korabeli fokként épülő versektől különíti el munkáit kategórikusan, hanem Homerost, Shakespearet, Petőfit és Hugo Viktort leszámítva, a világirodalom minden más költőjétől is, mikor is Dante, valamint Goethe és Horatius önmagukban állítanak külön osztályt. (Történeti érték.)

3. Történeti ám ezenfölül önmagában érvényes értéke az is, hogy balladáit („nem egyszerű versei”) oly *irrealitás*ban játszódnak le, amelynek törvényei egyugyanazon költeményen belül a vers egészéhez képest homogének, vagyis az alaprendszernek oly mozzanatai, amelyek egymást nem közvetlenül hanem a versegészen keresztül hangsúlyozzák; ellentétben a láncszerűen teljesülő, szokottabb művektől, amelyek úgy alkotnak egészet, hogy az utolsó szem külön belekapcsolódik valamelyik megelőzőbe, hogy „kerek” legyen. Erre durva *külső* példák a szívekben híres szakasz végén lógó sorok, amelyek, mintha a vers mögül, túlsó oldaláról kerültek volna kellős közepébe.

4. Sok verse ugyanakkor, amikor a vázolt módon teljesedik, egyszersmind láncmódszerűen is épül – (ezek a versek rendszerint az irodalmi konzervatívok tetszését is megnyerik).

Mindez természetesen magával hozza, hogy a költemény a tökéletességet nem csupán történetileg közelíti meg egyre jobban, hanem pusztán önmagában is.

Mármost, hogy zseni-e valaki, azt elragadtatásunkon kívül csak adott példák viszonyítása alapján állíthatjuk, ami kétségtelenül szórakoztató, de ellenőrizhetően döntő nem lehet. Egy „a maga nemében” tökéletes versnél azonban valóban előbbrevaló az a tökéletes vers, amely egyúttal új nemet alkot. A haladás hívői számára valószínűleg ebben a zsenialitás és ily értelemben Ady zseni.

Mindenesetre, nemcsak a szívek kertjében, de ime, a tiszta ész finnyássága előtt is tiszta költő, aki manapság páratlanul áll.

És még egyet. A nemzet: közös ihlet. A költészet a nemzet lelkében ható névvarázs. Nem mondhatok mást a politikusoknak, minthogy ő a legbensőbb magyarok egyike, amint az a fentiekből következik.

(1929)